

ється передусім на нього самого. Самовладання, здатність до саморегуляції, емоційна стабільність особистості дають змогу володіти ситуацією. Визначаючи оптимістичне прогнозування як одну з провідних профес.-пед. здібностей, водночас слід наголосити на зв'язку комплексу здібностей зі спрямованістю особистості вчителя. Профес. оптимізм є опертям на позитивне у становленні особистості будь-якої людини.

Пед. техніка — форма організації поведінки вчителя. Знання, спрямованість і здібність без умінь, без володіння способами дій не є гарантією високих результатів. Пед. техніка — це вміння використовувати психологічний апарат як інструмент виховного впливу, це прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й уявою) і прийоми впливу на ін. (вербальними і невербальними засобами).

Елементи П. м. дають змогу з'ясувати системність цього явища в пед. діяльності. Високий рівень П. м. надає нової якості всій роботі педагога: формується профес. позиція, що акумулює в собі вищі рівні спрямованості, знання і готовність до дії; розвинуті знання стають інструментом для самоаналізу і виявлення резервів саморуку; високий рівень здібностей стимулює саморозкриття особистості, а вдосконалення пед. техніки — пошук результату, адекватного задуму.

Критеріями П. м. педагога є доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатом), діалогічність (за характером стосунків з учнями), оптимальність (за вибором засобів), творчість (за змістом діяльності). В оволодінні майстерністю можна виокремити кілька рівнів, зокрема елементарний, базовий, досконалий, творчий.

При елементарному рівні у вчителя наявні лише окремі якості П. м. Найчастіше — це володіння знаннями для виконання пед. дії, володіння предметом виконання. Проте через брак спрямованості на розвиток учня, техніки організації діалогу продуктивність його навч.-виховної діяльності є невисокою. Якщо вчитель має базовий рівень, він володіє основами П. м.: пед. дії гуманістично орієнтовані, стосунки з учнями і колегами розвиваються на позитивній основі, добре засвоєно предмет викладання, методично впевнено і самостійно організовано навч.-виховний процес на уроці. Цього рівня, як правило, досягають наприк. навчання у ВНЗ. Досконалий рівень характеризується чіткою спрямованістю дій учителя, їх високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні. Педагог самостійно планує й організовує свою діяльність на тривалій проміжок часу, маючи головним завданням розвиток особистості учня. Творчий рівень характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації профес. діяльності. Вчитель самостійно конструює оригінальні пед. доцільні прийоми взаємодії; будує діяльність,

спираючись на рефлексивний аналіз, сформований індивід. стиль П. м.

Лит.: 1. Зязюн І. А., Крамушенко Л. В., Кривонос І. Ф. та ін. Педагогічна майстерність. — К., 2004; 2. Интегрированные основы педагогического мастерства. — СПб., 1996; 3. Мороз О. Г., Омельяненко В. Л. Перші кроки до майстерності. — К., 1992; 4. Синиця І. О. Педагогічний такт і майстерність учителя. — К., 1981; 5. Колесников И. А. О феномене педагогического мастерства // Интегрированные основы педагогического мастерства. — СПб., 1996.); 6. Макаренко А. С. Письмо Л. В. Конисевичу // Пед. соч.: В 8 т. — М., 1986.

І. А. Зязюн

ПЕДАГОГІЧНА НАУКА (пед. галузь людських знань) є, мабуть, чи не однією з найстаріших і по суті невіддільна від розвитку суспільства. Що більше розвивалося і ускладнювалося виробництво, то важливішого значення набувала спеціальна підготовка підростаючих поколінь до життя, то гострішою ставала необхідність в їх соціально організованому вихованні. Ставало дедалі очевиднішим, що лише за допомогою навчання і виховання можна перетворити загальнолюдську природу так, щоб людина оволоділа уміннями і навичками в певній галузі праці і була пристосована до виконання відповідних функцій у сфері матеріального чи духовного виробництва. Освіта і виховання таким чином, перетворилися на об'єктивну потребу суспільства і стали однією з найважливіших передумов його розвитку.

Пед. галузь знань, як, до речі, і знання в ін. сферах життя і виробництва, спочатку опрацьовувалась в надрах філософії. Педагогіка до самого поч. XVII ст. продовжувала залишатись частиною філософії. Між ін., і сьогодні всі більш-менш значні філософи так чи інакше розробляють проблеми виховання, що, природно, говорить про винятково важливе соціальне і наук. значення цих проблем. Як особлива наука педагогіка вперше була виділена із системи філос. знань на поч. XVII ст. англ. філософом Ф. Беконем.

Кожна галузь людських знань виділяється в особливу науку лише тоді, коли найбільш чітко визначився лише її притаманні об'єкт і предмет дослідження. Щоб дати більш-менш чітке визначення цих загальнонаук. категорій стосовно педагогіки, слід коротко з'ясувати, що саме вивчає педагогіка.

Педагогіка вивчає особливий вид людської діяльності — діяльності з виконання одвічно існуючої функції людського суспільства: передавати новим поколінням раніше нагромаджений соціальний досвід. Іноді це називають «трансформацією культури». В дійсності педагогікою вивчається особливий вид людської діяльності, для якої характерні пед. цілепокладання і пед. керівництво. Таку діяльність називають освітньою. Це соціаль-

ний аспект того, що вивчає педагогіка. Але вихідним і головним є її спрямування на благо не лише всіх, а й кожного. Діяльність, про яку йдеться, повинна бути особистісно-орієнтованою, тобто мати своєю кінцевою метою розвиток особистості людини (школяра, студента), залученої до неї. Пед. діяльність є самостійним соціальним явищем, єдиним з вихованням, але яке водночас відрізняється від нього. Пед. діяльність є свідомим втручанням дорослих людей в об'єктивний закономірний соціально-істор. процес виховання, становлення дітей дорослими людьми з метою підготовки зрілого члена суспільства.

Пед. діяльність, озброєна усвідомленим виховним досвідом, пед. теорією і системою спеціальних установ, свідомо втручається в об'єктивний процес виховання, організовує його, прискорює і поліпшує підготовку дітей до життя. Виховання людей завжди, на будь-якій стадії суспільного розвитку, здійснюється всім суспільством, всією системою суспільних відносин і форм суспільної свідомості. Воно вбирає в себе і відображає всю сукупність суспільних суперечностей. Пед. діяльність як соціальна функція виникає в надрах об'єктивного процесу виховання і здійснюється педагогами — спеціально підготовленими людьми.

Пед. діяльність завжди має конкретно-істор. характер. Виховання — об'єктивно закономірний істор. процес. Пед. діяльність як суб'єктивне відображення цього процесу виникає в надрах виховання і розвивається на основі виховної практики. Пед. діяльність може відставати від вимог життя, від об'єктивного виховного процесу, вступати в суперечність з прогресивними соціальними тенденціями. Наук. пед. теорія вивчає закони виховання, виховного впливу життєвих умов і їх вимоги. Тим самим вона озброює пед. діяльність вірогідними знаннями, допомагає стати глибоко усвідомленою, ефективною, здатною до розв'язання суперечностей, що виникають.

З огляду на це можна запропонувати таке тлумачення об'єкта пед. науки, яке відображає суть того, що вона досліджує. Об'єктом педагогіки є освіта як особлива, соціально і особистісно детермінована діяльність, що характеризується пед. цілепокладанням і пед. керівництвом з прилучення людини до життя в суспільстві.

Визначення предмета науки залежить від її теор. статусу. Традиційно предметом педагогіки вважається виховання як підготовка підростаючої людини до життя, причому тривалий час йшлося про підготовку до життя лише підростаючих поколінь. Однак у міру розвитку пед. теорії все ясніше ставало певна спрощеність і обмеженість цього означення. Якщо предметом вивчення педагогіки вважати виховання як спеціально організовану пед. діяльність, то звідси можна зробити помилковий висновок, ніби завдання педагогіки об-

межується лише опрацюванням метод. рецептури, набором правил і прийомів цієї діяльності. В такому випадку педагогіка втрачає теор. характер і наук. статус. До того ж вказане визначення предмета педагогіки не з'ясовує головного — на якій основі педагогіка розробляє теорію і методику виховання.

Більш правильно вважати предметом педагогіки дослідження суті формування і розвитку людської особистості й опрацювання на цій основі теорії і методики виховання як спеціально організованого пед. процесу. Дане означення орієнтує дослідників і практичних працівників школи на вивчення і всебічне осмислення процесу розвитку особистості, а також тих глибоких залежностей, які існують між цим розвитком та вихованням.

П. н. здійснює ті самі функції, що й будь-яка ін. наука: опис, пояснення і передбачення явищ тієї сфери діяльності, яку вона вивчає. Але пед. наука, об'єкт якої лежить в соціально-гуманітарній сфері, має свої особливості. Хоча процес одержання пед. знання підкоряється загальним закономірностям наук. пізнання і використання в цьому процесі точних, строгих методів дослідження є необхідним, характер і результати пед. дослідження значною мірою визначаються впливом установок ціннісної практичної свідомості, як це завжди відбувається в соціально-гуманітарній сфері. Тому побудувати П. н. повністю за зразком дисциплін природничо-наук. циклу не вдається. Передбачати на основі пед. теорії — це не те саме, що передбачати результати якихось процесів у природі, спираючись на знання закономірностей, які дає теор. фізика.

П. н. розв'язує пізнавальні завдання. На першому місці серед них знаходиться завдання виявлення об'єктивних закономірностей освітнього процесу. В педагогіці виявлено і сформульовано низку загальних закономірностей зв'язків, які існують в пед. діяльності. Найбільш загальним законом цілісного освітнього процесу є освоєння підростаючими поколіннями соціального досвіду старших поколінь. До нього звертаються шоразу, коли йдеться про пед. науку та її об'єкт. Другий загальний закон — соціальна суть освіти, яка проявляється в обумовленості всіх її елементів соціально-економічним станом суспільства. Специфічними і закономірними для сфери освіти відносинами є взаємодія вчителя і учня, вихователя і вихованця в освітньому процесі, без якого немає самого цього процесу, а також єдність змістової і процесуальної сторін навчання.

Виявлення закономірностей освітнього процесу пов'язане з другим завданням пед. науки — обґрунтуванням сучасних пед. систем. Створення науково обґрунтованих систем навчання і виховання, нових методів і навч. матеріалів можливе на основі пізнання суті пед. явищ в ході теор. до-

сліджень. Тільки на цій основі можна здійснити випереджаюче відображення пед. дійсності, забезпечити вплив науки на практику.

Ще одним важливим завданням П. н. є опрацювання нового змісту освіти і відповідних йому методів, форм, систем навчання, виховання, управління освітою. Спочатку створюються концепції змісту освіти й методів навчання та виховання, а потім і засоби здійснення концептуальних установок на практиці.

Завданням пед. науки є також усвідомлення нею самої себе: способів одержання об'єктивного знання про пед. дійсність (про характеристики, логіку, умови підвищення якості пед. дослідження), про структуру науки, її зв'язки з практикою, про її власний понятійний склад тощо. Виконання цього завдання передбачає розвиток досліджень у галузі методології педагогіки. По-суті, загальні основи носять методологічний характер. Це саме методологічні основи П. н.

Лит.: 1. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика. — М., 2003; 2. Гинецинский В. И. Основы теоретической педагогики. — СПб., 1992; 3. Харламов И. Ф. Педагогика. — М., 1997.

С. У. Гончаренко

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА — система підготовки спеціалістів дошкільної, початкової та середньої освіти. До працівників цієї категорії належать викладачі загальноосвітніх дисциплін профес. навч. закладів, пед. персонал закладів додаткової освіти дітей, підлітків та молоді, соціальні педагоги тощо. У широкому контексті під терміном П. о. розуміють профес. підготовку всіх осіб, причетних до навчання і виховання молодого покоління.

Специфіка П. о. визначається підвищеними соціальними вимогами до профес. діяльності та особистості учителя, вихователя як суб'єкта пед. спілкування і навч.-виховного процесу. Тому П. о. покликана вирішувати 2 комплекси взаємопов'язаних завдань: по-перше, сприяти соціально цінному розвитку особистості майбутнього педагога (його фундаментальній загальнокультурній, моральній і громадянській зрілості) й, по-друге, допомагати йому у профес. становленні та спеціалізації у пед. діяльності.

П. о. як соціально-пед. проблема пов'язана з розвитком загальноосвітньої школи і поширенням освіти. Кожен етап розвитку освіти пов'язаний із фундаментальними змінами в системі підготовки педагогів. Спершу учительські кадри готували в учительських семінаріях, церковно-учительських і двокласних учительських школах. Поряд із цим профес. підготовка вчителів здійснювалась у пед. класах та на пед. курсах. Для підготовки учителів гімназій та повітових училищ були відкриті пед. ін-ти у складі ун-тів. На поч.

XX ст. виокремились 2 концепції університетської пед. освіти. 1-а передбачала організацію профільної підготовки на каф. педагогіки чи на пед. ф-тах. Згідно з 2-ю концепцією, випускники ун-тів здобували пед. фах у системі післядипломної освіти.

У 20-х роках XX ст. домінували 2 варіанти здобуття пед. освіти. Насамперед, пед. підготовка здійснювалась у спеціалізованих технікумах та ін-тах. Крім цього, педагогів у той час готували на короткотермінових курсах. Завдання курсів, головним чином, зводилось до ідеологічної підготовки слухачів і надання відомостей з технології навчання. Курси орієнтувались на розв'язання завдань масової політ. пропаганди й ліквідації неписьменності.

У 30-х роках XX ст. пед. дисципліни у навч. плані пед. ВНЗ забирали близько 25 % загального бюджету часу. В 1935 р. було затверджено модернізовані навч. плани пед. ВНЗ, у яких помітне місце посіли спеціальні дисципліни, чимало часу відводилося на опанування студентами пед. майстерності.

У 1936 р. заклади П. о. було поділено на 2 великі підсистеми: пед. училища (готували учителів для 1—4 класів загальноосвітньої школи, а також вихователів дошкільних установ); учительські й пед. ін-ти, а також ун-ти (готували учителів для середньої школи). З 1956 р. учительські ін-ти реорганізуються в пед. училища або ін-ти.

У 80-х роках XX ст. у пед. ВНЗ на спеціальну підготовку відводиться 70 %, а на пед. — 10 % загального бюджету часу навч. планів пед. ф-тів і відділень. Пед. і метод. підготовка студентів включає психологію, історію педагогіки, методику викладання відповідного навч. предмета, шкільну гігієну. Факультативно читаються спецкурси з дидактики, теорії виховання, порівняльної педагогіки тощо.

Радикальні зміни цілей, структури, змісту і технології П. о. стали можливими у зв'язку з деполітизацією фахової підготовки педагогів. У структурі вищої пед. освіти розпочали реалізовуватися 3 системи підготовки педагогів. Монорівнева система зорієнтована на підготовку спеціаліста для одного певного виду діяльності; освітня функція системи відіграє допоміжну роль порівняно з профес. підготовкою. В багатоступеневій системі дещо розширені можливості для здобуття вищої освіти на основі базової профес. освіти. Багато пед. ВНЗ розробили спільні навч. плани з однопрофільними училищами, що дає змогу їх випускникам продовжувати навчання у ВНЗ, починаючи з 2-го чи 3-го курсу. Багаторівнева система передбачає у змісті П. о. виокремлення 2 блоків: загальнокультурний і загальнонаук. та профес.-освітній. Профес.-освітні програми багаторівневої системи побудовано за блочно-модульним принципом, на від-